

TERZİ BABA

BİBLİYOGRAFYA :

Terzi Baba'nın Hayatı ve Miftah-ı Kenz (haz. Orhan Aktepe), Erzincan 1979 (genişletilmiş 2. bs., Erzincan 2003); *Aşçı İbrahim Dede, Aşçı Dede'nin Hatıraları* (haz. Mustafa Koç – Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul 2006, I, 344-346, 456-457, 469-470, 503-504; Mahmud Sadreddin, *Şevkistan*, Münip Yıldırım özel kütüphanesi (Erzurum); *Osmanlı Müellifleri*, I, 50; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, s. 331-332; Vehbi Cem Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, Balıkesir 1956, s. 5-13; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 622; Leblebici Baba (Şems-i Hayâl), *Tuhfetü'l-uşşâk* (haz. Recep Toparlı v.dğr.), Erzurum 1990; a.m.f., *Tuhfetü'l-uşşâk* (haz. Orhan Aktepe), Erzincan 1997, tür.yer.; Vehbi Yurt, *Terzi Baba: Hayyat Vehbi el-Erzincanî / Hayatı ve Eserleri*, Erzincan 1995; Abdulkuddüs Bingöl, "Terzi Baba'nın Tasavvuf Anlayışı", *EFAD*, sy. 17 (1989), s. 193-198; Yakup Şafak, "Terzi Baba'nın Miftahu'l-Kenz'inin Aslı Mensur mudur?", *Yedi İklim*, sy. 42, İstanbul 1993, s. 72-74.

NURETTİN ALBAYRAK

TESÂHÜB KAYDI

(bk. TEMELLÜK ve TESÂHÜB KAYDI).

TESALYA

Yunanistan'ın orta kesiminde tarihî bölge.

Orta Yunanistan'da 14.030 km²'lik bir alanı kapsar. Günümüzde Karditsa, Larissa, Magnesia ve Trikkala idarî bölgelerine (nomos) ayrılan Tesalya (Thessaliá) verimli iki ovasıyla Yunanistan'ın önemli bir kesimini oluşturur. Yunanistan'ın en büyük düzlüklerini meydana getiren bu ovaların etrafı bölgenin en yüksek dağlarıyla çevrilidir. Kuzeyde Khassia ve Kamvounion, kuzeydoğu uçta Olimpos, güneyde Othrys ve batıda Pindos dağları yer almakta, Pindos dağı Yunanistan'ın omurgasını teşkil etmektedir. Doğu tarafında Ege denizi boyunca uzanan Ossa, Mavro, Vouni ve Pelion dağları ile kapatılmış olup sadece dar bir geçitle Volos (Golos) körfezine açılır. Düz alanın doğu kesimindeki ovada belli başlı yerleşim yerleri olan Çatalca (Pharsala), Tironova (Tyrnavos), Golos Limanı ve merkez Larissa (Yenişehir) bulunur. Batıdaki ovada Trikkala (Tırhala), Karditsa ve Sofades, eskiden daha önemli olan Fanari (Fener) gibi ana merkezler vardır. Bu iki ova tarih boyunca Yunanistan'ın tahıl ambarı görevini yapmıştır. Ortaçağ'da her iki ovada farklı gelişmeler cereyan etmiştir. Osmanlı döneminin başlangıcında (1386) Tesalya'nın özellikle doğu düzlüğü Anadolu'dan

gelen çok sayıda Türk göçebelerinin yerleştiği alandı. Tesalya ayrıca Osmanlılar tarafından İslâmî yaşam tarzı için gerekli olan pek çok heybetli eserin yapıldığı yerdir. Bunlar arasında camiler, okullar, hammamlar, dükkânlar, tekkeler, kervansaraylar ve gösterişli taş köprüler bulunmaktadır. Bütün bu eserlerden sadece beşi veya altısı günümüze ulaşmıştır.

Tesalya'nın yerleşme tarihi Neolitik çağa kadar iner. Tesalyalı Grek kabilelerinin yerleşiminden sonra milâttan önce XII. yüzyılda burası antik Yunan mitolojisinde geçecek derecede önem kazandı. Milâttan önce 352'de Makedonya Kralı II. Filip Tesalya'yı ele geçirdi. Milâttan önce 196-148 yılları arasında Tesalya tekrar bağımsızlığına kavuştu. Ardından Romalılar'ın idaresine girdi. Roma İmparatorluğu döneminde Tesalya'da şehirleşme gelişti, büyük yapılar inşa edildi. Hıristiyanlık ise erken tarihlerde yayıldı. V ve VI. yüzyıllarda büyük sayıda bazilika yapıldı. Antik kültür ve ilk dönem Bizans idaresi 600 yılından itibaren başlayan Slav işgalleri ve yerleşimiyle birlikte sona erdi. Slavlar iki büyük dalga halinde geldi. Slavca birçok köy, nehir ve dağ isminin bölgeye ait XIX. yüzyıl haritalarında görülmesi bu hareketin kalıcı duruma geldiğine işaret eder. 922-925 yıllarında I. Bulgar Çarı Simeon, Makedonya ve Tesalya'nın içlerine kadar ilerledi. 985-986'da yarım yüzyıllık bir barışın ardından, Makedonya ve Batı Bulgaristan çarı Samuil, Larissa'yı ve Tesalya'nın tamamını ele geçirdi, 996-997 yılına kadar idaresinde tuttu. Daha sonra Bizans idaresi yeniden kuruldu.

Slav işgallerinin ardından Latince konuşan ve Ulah (Vlach) diye adlandırılan Balkan göçebeleri Tesalya dağlarında yerleşti. Bölgenin 1075-1078 yılları arasındaki tarihini yazan Kekaumenos bunları açıkça zikreden ilk kişi olmuştur. 1066'da Ulahlar Bizans idaresine karşı isyan etti. İspanyol yahudisi Tudelalı seyyah Benjamin onların 1066'da, Vlachia şeklinde adlandırdığı Lamia (İzdin) şehri civarındaki topraklarda faaliyet gösterdiklerini söyler. Hatta Vlachia bütün Tesalya için kullanılmıştır (Akropolites, Pachimeres'in eserleri, 1336'da III. Andronikos'un imparatorluk buyrukları ve 1342'de Kantakuzenos'un tarihi). XIV. yüzyılda Balkanlar'ın diğer kesimlerinde de Vlachia denilen bölgeler ortaya çıktı. Tesalya'daki Vlachia'dan bunları ayırmak için buralara Megali Vlachia adı verildi (Bizans tarihçileri Nicetas Choniates, Akropolites, Pachimeres). Ulahlar özellikle Pindos dağlarında ve iki ovanın güne-

yindeki engebeli arazide yerleştiler. 1204 yılında Haçlılar'ın İstanbul'u işgalinin ardından Makedonya ve Tesalya, Latin Selânik Krallığı'na dahil oldu. 1218'de Epir Despotu I. Theodoros Angelos, Tesalya'nın önemli bir kesimini ele geçirdi. 1259'da Pelagonya savaşıdan sonra İmparator VIII. Mikhail Palaiologos adına İoannes Palaiologos, Tesalya'nın doğu yarısını alıp Nicea (İznik) İmparatorluğu'na kattı. Bununla birlikte Tesalya büyük oranda otonomiye sahipti.

1320'lerde Katalanlar, Tesalya'da özellikle doğu ovasında büyük tahribata yol açtı. Ardından savaşçı Arnavut grupları Tesalya'ya saldırdı ve korumasız düzlüklerdeki yıkıma katıldı. 1342 sonunda İoannes Kantakuzenos, Tesalyalılar tarafından imparator kabul edildi. Kantakuzenos güvenilir adamı olan Angelos'u Tesalya valiliğine tayin etti. Angelos 1348'deki veba salgınında öldü; Sırp İmparatoru Çar Stefan Duşan bunun üzerine Tesalya'yı ele geçirdi. Tesalya Valisi Preljub'un ardından Duşan'ın 1355'te âni ölümünden sonra 1356 ilkbaharında iç karışıklık yaşandı. Epir'in eski Bizans idarecisi II. Nikephoros Tesalya'yı zaptetti ve Epir'i geri aldı. Nikephoros sadece üç yıl hüküm sürdü ve Arnavut kabilelerine karşı yürütülen savaşta yenildi. Tesalya ve Epir tekrar idarecisz kaldı. Bu sırada Çar Duşan'ın üvey kardeşi Sırp Prensi Simeon buraya girdi ve Trikkala'da imparator ilân edildi. 1366-1367'de Simeon, Trikkala'nın kuzeyindeki dağlarda Metehora manastırlarını inşa ettirdi. Daha sonra Alexis Angelos Philanthropenos Tesalya'nın idaresini üstlendi (1370-1390). Onun ardından yerine Manuel Angelos geçti (1390-1393). Her iki idareci de Batı ovasında bulunan Trikkala'da ikamet etti. Çünkü Katalan ve Arnavut işgalleriyle XIV. yüzyılda cereyan eden ve sonu gelmeyen feodal savaşların neticesinde Larissa ve doğu ovası yaklaşık 1315 yılından itibaren büyük oranda yıkılmış ve boşaltılmıştı.

Osmanlılar'ın XIV. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli yakasındaki fetih faaliyetleri Tesalya'yı da etkiledi. Doğu ovası Gazi Evrenos Bey tarafından 1386-1387 kışında fethedildi. Kendisi ve oğulları daha sonra buraya Anadolu'dan Türk yerleşimcileri getirdi ve bölgede ilk İslâmî yapıları inşa ettirdi. XV. yüzyılın ilk yarısında Evrenosoğlu İbrâhim Bey, Alasonya (Elasson) şehrinde bir imaret yaptırdı. Bu imaret 1871 yılında hâlâ yoksullara ve yolculara yiyecek veriyordu. İbrâhim Bey'in oğlu Ahmed Çavuş imarete bir cuma camisi ilâve etti. İbrâhim Bey'in torunu Ömer Bey, Badra-

cık kazasındaki Yaç Ağaç / Pazarlu Fakih'in nahiye merkezinde bir cuma camisi ve İzdin'de bir kervansaray inşa ettirdi. Harap edilen ve boşaltılan Tesalya'nın doğu ovasının yeniden iskâna açılması Osmanlı idaresi döneminde gerçekleşti. 1320'lerden itibaren yıkılan ve boş kalan Larissa tepesindeki Bizans şehrinin kalıntılarının aşagısında çoğunluğu Türkler'in oluşturduğu Yenişehir kuruldu. 1400 yılı civarında Gazi Evrenos'un oğlu Barak Bey bir imaret-cami, bir kervansaray ve otuz iki dükkân yaptırdı, böylece yeni yerleşim merkezi bir kasaba olma sürecine girdi. Makedonya'daki diğer iki kervansarayın dışında Barak Bey, Yenişehir'in batısında dağın tepesindeki Fener Kalesi'nin aşagısında bulunan açık şehirde bir zâviye, kervansaray, hamam ve dört kemerli bir köprü inşa ettirdi. 1506'da Yenişehir'deki imaretin 64.116 akçelik geliri ve on dokuz kişi çalışmanı vardı; yolcularla yoksullara büyük miktarda yiyecek dağıtılıyordu. Zaman içerisinde Yenişehir gelişerek Tesalya'nın büyük bir şehri, önemli bir İslâm merkezi, pek çok yazar ve şair çıkararak bir mekânı oldu.

Tesalya'nın gelişmesinde rol oynayan ikinci büyük hayrat sahibi, 1380'lerin sonunda Gazi Evrenos'un mirâhuru diye zikredilen ve 1422'den itibaren 860 (1456) yılındaki ölümüne kadar Tesalya valisi olan Gazi Turahan Bey'dir. Sancakların merkezi Tırhala'da bir cami, iki mescid, bir hamam, bir kervansaray, zâviye ve 120 dükkân yaptırdı. Yenişehir'de bir cami, medrese, zâviye ve altmış dört dükkân, Platamona'da Selânik'e giden ana yoldaki Tempe kanyonunun girişinde bir kervansaray ve yine Selânik yolu üzerinde biraz daha kuzeyde Çitroz'da bir başka kervansaray inşa ettirdi. Karahalilçayırı ve Petrepoli kasabalarında da iki taş köprüsü vardı. Oğlu Turahanoğlu Ömer Bey de büyük bir inşa faaliyeti başlattı. Tırhala'da bir medrese, bir mektep, bir hamam, iki halvet-hâne, iki kervansaray, bir bedesten, üç mescid, bir imaret, 241 dükkân, birkaç köprü ve taş döşeli yollar yaptırdı. Diğer inşa faaliyetleri içinde Larissa / Yenişehir'de bir cami, imaret, mescid, iki hamam, bir kervansaray, bir bedesten ve 210 dükkân; Tatarlar kasabasında bir cami ve bir mescid; Platamona'da bir zâviye, kervansaray ve bir mescid; Likostom Derben-di'nde bir zâviye, cami ve kervansaray; Çeşme olarak adlandırılan ve Çatalca'nın (Pharsala) yakınında bulunan yerde bir zâviye ve kervansaray; Çatalca'nın içinde bir hamam, bir kervansaray ve otuz do-

kuz dükkân; Fener kasabasının yakınında bir ılıca hamamı; Çaputlu kasabasında (Cumapazarı) bir cami; İzdin'de bir imaret, bir mescid, birkaç çeşme ve bir köprü sayılabilir. Ömer Bey 908 Rebûlâhîrinde (Ekim 1502) vefat ederek Malkara'da yaptırdığı caminin yanındaki âbidevi türbeye defnedildi. Tesalya'daki bu eserlerinden sadece Larissa'da inşa ettirdiği büyük bedestenin kalıntıları ve daha önce Hasan Baba Tekkesi olan türbenin harabeleri günümüze kadar gelebilmiştir.

XV ve XVI. yüzyıllarda Osmanlılar, Tesalya'da birkaç yeni şehir ve kasaba daha kurdular. Kırsal kesimde gittikçe büyüyen alışveriş ihtiyacını karşılamak için oluşturulan pazar yerleri daha sonra kasaba haline geldi. Bunların içinde Yenişehir başta olmak üzere Agia (Yenice), Cumapazarı, Embelek (Ambelakia), Ermiye (Almiros), Karditsa, Tırnova, Velestin zikredilebilir. Bunlardan bazıları Bizans-Slav Ortaçağı'nda mevcut olup XIV. yüzyılda ortadan kalkmıştı, diğerleri ise yeni yapıldı. Kasabalardan Cumapazarı Tırhala'dan Karditsa ve Çatalca üzerinden Dömeke'ye (Domokos), yine dağlar üzerinden İstife, Atina ve Mora'ya giden yol üstünde olup yeni Osmanlı şehirlerine güzel bir örnek teşkil eder. XVII. yüzyılda iki kubbeli ve kurşun kaplı cuma camileri, beş mescidi, bir hamamı, medrese ve üç tekkesi bulunmaktaydı. XIX. yüzyılda büyük oranda Yunan şehri oldu ve Megali Pazaraki (Büyük Pazaryeri) diye adlandırıldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu isim küçük bir Yunan kasabası haline gelen Aghios Visarion şeklinde değiştirildi. Camilerinden birinin yalnızca fotoğrafı günümüze ulaşmıştı. 2006'da Yunan arkeologları tek kubbeli sağlam bir cami ve büyük bir hamam buldu. Büyük ihtimalle bu cami, 912 (1506) tarihli *Tırhala Livâsı Tahrir Defteri*'nin vakıf bölümünde

ve 1668'de Evliya Çelebi'nin eserinde zikredilen Turahanoğlu Ömer Bey'in eseridir. Ermiye, XIV. yüzyılda ortadan kalkan ve aynı adı taşıyan küçük bir ticaret ve liman şehrinin devamı niteliğindedir. Ermiye'nin geniş ovası Akkeçili yörükleri ve Aydın'dan gelen yerleşimciler tarafından yeniden iskân edildi. Ermiye ovasının eski yer adları hemen hemen bütünüyle Türkçe'dir. XVII. yüzyılın başına kadar Ermiye küçük bir yer halinde kaldı; ardından büyük bir şehir görünümünü aldı. Evliya Çelebi 1668'de burayı güzel evleri, camileri, tekkeleri, mektepleri, hanları ve hamamları bulunan, ancak ismini vermediği bir kadılık merkezi diye zikreder. 1806'da seyyah William Martin Leake kasabayı geniş bir alan üzerine dağılmış, 300 evin arasında pek çok bahçesi ve tarlası olan bir yerleşim birimi olarak tasvir eder. Bunların çoğuna Türkler sahipti, ellisi Yunan ahalisine aitti. 1848 tarihli nüfus defterine göre burada 190 müslüman, 200 hıristiyan hânesi, yaklaşık 2000 civarında nüfus vardı (BA, D.CRD, nr. 2045).

1833-1834 tarihli bir vakıf defteri parçasında Arslan Çavuş, Esmihan Hatun, Kâmile Hatun, Keyvan Çavuş ve Sâlih Ağa camileriyle Ali Efendi, Mehran ve Ömer mescidlerinin adına rastlanır. Ermiye'de ayrıca iki medrese (Keyvan Çavuş ve Sâlih Ağa), bir mektep (Ali Efendi Mektebi), bir zâviye kaydedilmiştir. Fakat bu liste tam değildir. Arslan Çavuş Camii Ermiye'nin en eski camisidir. Günümüzde Volos Müzesi'nde bulunan kitâbesinde inşaatın Arslan Çavuş tarafından başlatıldığı ve kızı Ümmühan Hatun tarafından 1005'te (1596-97) tamamlandığı yazılıdır. 1868'de cami Miralay Sâdik Bey tarafından yeniden inşa edildi. Adı geçen binalardan Miralay Sâdik Bey'in kitâbesi dışında hiçbir kalıntı bugüne ulaşmamıştır. Küçük Al-

1139 (1726-27) yılında Laspochori'de Topal Osman Paşa tarafından yaptırılan Pineios Köprüsü'nün kalıntıları

TESALYA

miros Müzesi'nin bahçesinde bazı Osmanlı mezar taşları ve diğer yazıtları şehirde unutulmuş müslüman varlığını hatırlatan unsurlar olarak durmaktadır. Tırhala'nın 30 km. güneydoğusundaki Batı ovasında Karditsa şehrinin ortaya çıkışı dikkat çekicidir. 1540-1570 yılları arasında Türk ve hıristiyanlardan oluşan bir köy iken bir dükkânı, bir camisi, mektebi, Kasım Çavuş Hamamı ve altı mescidiyle bir kasabaya dönüştü. Yeni kasabanın vergi yükünün % 70'ini dükkân kira gelirleri karşılıyordu. 1805'te W. Martin Leake, Karditsa'nın 500-600 hânesi bulunan ve hemen hemen tamamı Türkler'den meydana gelen bir şehir olduğunu belirtir. Günümüzde Karditsa 40.000'den fazla nüfusuyla Batı ovasının ulaşım ve ekonomik merkezi konumundadır.

Tırnova, Küçük Olimpos'un bir kolunun aşağısındaki düzlükte Yenişehir'in kuzeybatısına 18 km. mesafede bulunmakta olup son derece önemli bir yerleşim merkezidir (bk. TIRNOVA). Ambelakia, Selânik ve Atina arasındaki ana yollar ve demiryollarının bulunduğu yerde Tempe vadisi civarındadır. Yunan tarihçisi Vakalopoulos, Ambelakia'nın Türkler tarafından imha edilen kıyıda Stomion'dan gelen Yunan göçebeleri tarafından kurulduğunu ileri sürmüştür. Ancak 1454 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki bir not gerçek durumu açık şekilde ortaya koyar. Burada Ambelakia yeni bir timar köyü olarak görülür. Burası bir mezraa durumunda iken Hacı Mustafa'ya içine cizye alınabilecek nüfus yerleştirme ve sefer sırasında asker çıkarma gibi şartlarla verildi. Hacı Mustafa da gayri müslimlerden on iki hâneyi buraya yerleştirdi. Çünkü çiftçiler, henüz yeni bir yerleşim köyünden beklenecek miktardaki vergi oranını elde edememişti. 1466 yılına ait bir icmal defterinde Ambelakia'daki yirmi hâne halkı zikredilir (BA, MAD, nr.

66). 1569-1570 kayıtları elli iki mücerret (bekâr), yirmi dul kadın dahil 200 hânelik bir büyümeye işaret eder. Köy bu son tarihlerde Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın mülkü olmuş, ardından onun İstanbul'daki camilerine ve diğer kurumlarına vakfedilmiştir. Vakfın koruması altında Ambelakia daha da büyüdü; tekstil üretiminde ve yoğun biçimde pamuk, şarap, tütün, ipek, zeytinyağı ticaretinde Dresden, Hamburg, Viyana, Buda, Lyon, Odessa, Londra ve Amsterdam şehirlerindeki ticarî mümessilleriyle müreffeh küçük bir şehir haline geldi. 1791'de Daniil Filippidis'in *Geografia Neoteriki* adlı eserinde Ambelakia'da "çok güzel" 550 hânenin varlığı zikredilir. Ambelakia, daha sonra Tırnova ve Tesalya'daki diğer yerler gibi bazı sebeplerden dolayı düşüşe geçti. Bu bölgelerde XVIII. yüzyıl Osmanlı tarzıyla inşa edilmiş zengin süslemeli konaklar hâlâ geçmişteki refaha şahitlik eder.

Osmanlılar, dağlardan ovalık alanlara inen hıristiyanları iskân ederek Tesalya'nın doğu ovasının nüfusunu yeniden düzenledi. Anadolu'dan göç eden Türkler'in bölgeye yerleşimi Yenişehir'in doğusundaki büyük Kastritsa nahiyesindeydi. Düzlükte bataklık olan Karla gölü civarında 1455'te Türkçe isimleriyle birlikte sadece müslüman nüfusu bulunan on üç köy mevcuttu (BA, MAD, nr. 10). Bunların dördü daha önceki kayıtlarda yer almayı yeni kurulmuştu. "Önceki kayıt"la kast edilen, ya II. Mehmed'in ilk saltanat dönemi olan 1443-1444 yıllarına ya da II. Murad dönemi başlangıcına ait defterler olmalıdır. Böylece 1423-1443 yıllarında ovada dokuz Türk köyünün varlığı ortaya çıkar. 1506'da aynı bölgede yirmi Türk köyü mevcuttu (BA, TD, nr. 36). 1569-1570'te bu sayı yirmi bire ulaştı (TK, TD, nr. 60). Kastritsa bölgesindeki Türk köylerinin kuruluşu

büyük oranda XV. yüzyılda gerçekleşti. Köy adları ilk göçmenlerin nereden geldiğini de gösterir (Aydınlı, Germiyanlı, Menteşeli, Saruhanlı vb.). 1644-1815 döneminde hıristiyanlar daha önce tamamen müslümanlara ait olan köylere yerleşmeye başladı. 1570'te Türk köyleri 803 müslüman hânesine sahipti ve hiçbir hıristiyan hânesi yoktu. 1880'de Türk köylerinin yarısı müslüman nüfusun tamamını kaybetti. Nitekim bu tarihte köylerde sadece 202 müslüman hânesi mevcuttu, hıristiyanlar ise 507 hâneye ulaşmıştı. Günümüzde çoğunluğu Yunanlı olan hıristiyan ahalî yaşamaktadır. Tamamıyla farklı bir manzara Yunanca ve Slavca isim taşıyan hıristiyan köylerinde görülmektedir. Eski köyler çoğunlukla Osmanlı öncesi dönemden kalma, ovanın kenarında ya da bayırlarda yer almaktadır. Bir grup köy XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyıl boyunca kuruldu, Agia gibi bazıları ise küçük kasabaya dönüştü. Hepsi hemen hemen dağlarda ya da Ossa ve Mavrovouni dağlarının yüksek yaylalarındaydı. Bizans döneminde bu bölgeler rahiplerin hücrelerinde yaşadıkları, başka hiç kimsenin bulunmadığı Kellia dağı diye bilinir. Kastritsa nahiyesinin bütün dağ köyleri hıristiyan-Grek olarak kaldı.

Osmanlı idaresinin ilk yarısındaki Tırhala livâsı bütün Tesalya'yı kapsadı, ayrıca İzdin'le birlikte Sperchios (Karasu) vadisi, Badracık ve Krenbeş (Lamia, Ypate ve Karpenisi), Kravari ve Apokiri diye bilinen büyük sahayı içine alıyordu. 1470'te Eğriboz sancağı kurulduğunda İzdin-Badracık bölgesi Tırhala'dan ayrıldı ve Eğriboz'a eklendi. 1521-1540 arasında Kravari ve Apokiri, İnebahtı (Lepanto) sancağına bağlandı. Çatalca ve Golos da Tırhala'dan ayrıldı. Eski Tırhala sancağından geriye Tırhala, Fener, Cuma, Agrafta, Alasonya ve Yenişehir kazaları kaldı. XVII. yüzyılda Karditsa küçülen Fener'in yerinde yeni bir kazaya dönüştürüldü. 1830'da İnebahtı Yunan Krallığı'na dahil edildi. Çatalca, Ermiye, Golos ve Agrafta Osmanlı toprağında kaldı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bütün Tırhala sancağı yeni oluşturulan Yanıya eyaletine bağlandı.

XVII. yüzyıl süresince ve özellikle XVIII. yüzyılda Tesalya'da arazilerin çoğu büyük çiftliklere dönüşmüştü. Çok sayıda hıristiyan çiftçi yeni açılan ziraat alanlarına yerleşmeyi kabul etmeyerek müreffeh dağlık köylere ve ovadaki yeni kasabalara yerleşmeyi tercih etti. Müslüman çiftçiler ise büyük şehirlerde kaldı. Batıdaki ovada bu

Tesalya Valisi Râtib Ahmed Paşa'ya atfedilen Çatalca (Pharsala) yakınındaki köprü

hareketlilik, köylerdeki nüfusun önemli sarıda azalmasına ve müslüman yerleşimcilerin köyleri boşaltmasına yol açtı. XIX. yüzyıla ait kayıtlar, ova ve vadilerdeki köylerde yaşayan nüfusun XVI. yüzyıla göre 1/3 oranında azaldığına işaret eder. Doğru ovasında XVI ve XVII. yüzyılların başlarında tamamıyla Türk nüfusunun bulunduğu köylerde çiftlikler kurma süreci sebebiyle Rum hıristiyan nüfusu büyük oranda arttı. Bu sürece XVIII. yüzyılın son yıllarıyla XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde âdeti yarı bağımsız davranan Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları tarafından hız kazandırıldı. XVIII ve XIX. yüzyıllarda halkın güvenliği de zayıfladı. Özellikle dağlık bölgelerde yaşayan insanlar bu duruma karşı her yerde savunmaya elverişli taş kule evler yapmaya başladılar. Kitâbelerinde tarihleri belli olan bu evlerin pek çoğu günümüzde hâlâ ayaktaadır.

Tesalya bölgesinde geç Osmanlı döneminde büyük devlet binaları, özellikle köprüler ayaktaadır. 1726'da Rapsani yakınlarındaki Pineius nehri üzerinde yapılan Topal Osman Paşa Köprüsü ve 1165'te (1752) Çatalca yakınlarında oğlu Tesalya valisi, şair ve devlet adamı Râtib Ahmed Paşa'ya atfedilen köprü örnek olarak zikredilebilir. Tesalya'daki tekkeler hakkında çok az şey bilinmektedir. Defterdar Ekmekçizâde Ahmed Paşa'nın Yenişehir'de büyük bir Mevlevî tekkesi vardı. Tepedelenli Ali Paşa'nın Tırhala'da inşa edilen büyük ve süslemeli Sâdî Tekkesi, yine aynı durumdaki Kestriç nahiyesinde Aydın köyündeki Bektaşî Tekkesi mevcuttu. Bunlardan ve benzeri yapılardan bugün geriye tek bir taş dahi kalmamıştır. Büyüklükleri ve mimari değerleriyle ilgili bir fikir ise Çatalca'nın kuzeydoğusunda yer alan Örenli (İreni) köyü yakınlarındaki bir tepe üzerinde bulunan Durbalı (Tur Bâli) Sultan Bektaşî Tekkesi'nden edinilebilir. XVI. yüzyıl tahrirleri bu tekke-den söz etmediği gibi dergâhın hemen aşağısındaki yoldan geçen Evliya Çelebi de bundan söz etmez. Muhafaza edilen en eski mezar taşı 1174 (1760-61) yılından kalmadır. İki türbeden en eski olanı XVII. yüzyıla kadar gider.

Osmanlı sistemi Tesalya'daki hıristiyanlara, Rum ve Ulahlar'a kiliseler ve büyük manastırlar inşa etme imkânı tanımıştır. Meteora'nın yirmi beş adet kayalık manastırını bu duruma bir örnek teşkil eder. Yıldırım Bayezid, bu manastırların en eskisi olan Grand Meteora'ya kendisinden sonra da bütün sultanlar tarafından tanınan önemli ayrıcalıklar vermiştir. Meteora kayalıklarındaki hemen bütün diğer

manastırlar Osmanlı döneminden kalma olup çoğu XVI. yüzyılda inşa edilmiştir. XVI ve XVII. yüzyıllardaki şatafatlı ve heybetli manastırlar dizisi (Dousiko, Drakotrypa, Koroni, Megalo Petra, Rendina ve diğerleri) büyük ovaların güneyindeki sıradağların yamaçlarındadır ve bölgenin müreffeh ve müteşebbis Ulah nüfusu tarafından yaptırılmıştır. Golos'un kuzeyindeki dağlık ve ağaçlık Pelion bölgesinde de birçok yeni kilise ve manastır gelişmiş endüstriyel düzeye ulaşan Yunan köylü nüfusu tarafından inşa edilmiştir. Pelion bölgesi Bizans dönemi boyunca meskûn olmuştur. XV. yüzyılın ortalarından XVI. yüzyılın sonlarına kadar pek çok yeni köy bu bölgede kurulmuştur. I. Ahmed döneminde Pelion köyleri vakıf olarak Kızlar Ağası Mustafa Kostic'e verilmiştir. Makrinitsa, Portaria, Argalasti ya da Zagora'daki zengin duvar süslemeleri bulunan çok sayıda kilise ve büyük konak, Osmanlı dönemiyle birlikte sona eren bölgenin olağanüstü refahına hâlâ şahitlik yapmaktadır. Osmanlı döneminin sonlarına doğru Tesalya'nın toplam nüfusu 365.000 kişi olarak hesaplanmıştır. Arkasında siyasî gerekçelerin bulunduğu Yunan hesaplamaları Türkler'in oranını yaklaşık 40.000 civarında, hatta daha az göstermiştir. 1841'de Johann Fallmerayer, bunun hatalı olduğu ve Türk nüfusunun üçte bir olması gerektiği (yaklaşık 120.000) sonucuna varmıştır ki bu da şüpheli görünmektedir.

1855'te Yunan milliyetçi kışkırtmaları ve kırsal kesimin derin hoşnutsuzluğu Osmanlı idaresine karşı ciddi bir isyana sebebiyet verdi. Mısırlı yardımcı kuvvetlerle bu isyan Abdi Paşa tarafından bastırıldı. Yeni vali Hüseyin Hüsnü Paşa'nın idaresi altında Tesalya'da refahı tekrar geri getirmek için çok şey yapıldı. 1881'de Yunanlı güçlerin ağır baskısı altında Osmanlılar, Tesalya'yı Yunan Krallığı'na terketti. Müslümanların çoğunluğu Lozan Antlaşması neticesinde Tesalya'daki mülklerini yok pahasına elden çıkardı (1923-1924). Geride bıraktıkları camiler, okullar, tekkeler, hanlar, hamamlar çok hızlı bir şekilde ortadan kayboldu. 1890'ların sonunda Yunan milliyetçilerinin tahriki Osmanlı-Yunanlı savaşına yol açtı (7 Nisan -18 Mayıs 1897). Savaş süresince Hâfız Abdülezel Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu bütün Tesalya'yı yeniden zaptetti. Furka geçidine hücum etti, Lamia'yı aldı; hatta Atina'ya yürümek üzereyken büyük güçlerin müdahalesi neticesinde durduruldu. Savaş sonunda Tesalya Yunanlılar'a kaldı. Doğru Bulgaristan'da Bulgarlar ile Yunan

azınlık arasındaki gergin durum 1906'da şiddete, yağmaya, katliama ve kundaklığa dönüştü. Bulgaristan'dan kaçan 15.000 Rum Tesalya'ya iskân edildi. Bunlara Lozan Antlaşması neticesinde Anadolu'dan gelenler de eklendi. Lozan Antlaşması'nda Arnavutça konuşan küçük bir müslüman grubun Tesalya'da kalmasına izin verildi. Aralarında Çatalca yakınlarındaki büyük Durbalı Sultan Tekkesi'nin Bektaşî derişleri bulunmaktaydı. Son liderleri olan Baba Seyyid'in 1973 yılındaki ölümüne kadar faal haldeydi. Bu önemli tekke 2005-2006 yıllarından itibaren gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarından sonra yeniden faaliyete geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ekklesies stin Ellâda metâ tin Alosi, 1453-1850 (ed. Ch. Bouras), Athens 1882-1993, II, 121-166; IV, 113-128; C. Bigham, *With the Turkish Army in Thessaly*, London 1897; L. Heuzey, *Excursion dans la Thessalie turque en 1858*, Paris 1927; D. M. Nicol, *Meteora: The Rock Monasteries of Thessaly*, London 1963; N. K. Moutsopoulos, *Ta Thessalika Ambelakia, Eisagogi stin istoria, tin koinopraxia kai ta archontika tis komopoleos*, Larissa 1966; A. Vakalopoulos, *Ta katra tou Platamona kai tis Orias Tempon kai o tekos tou Hassan Baba*, Thessaloniki 1972; A. P. Avramea, *I Vyzantinî Thessalia méhri tou 1204, Symvoli eis tin istorikni geographian*, Athens 1974; B. Ferjančić, *Tesaliya u XII i XIV veku*, Beograd 1974; J. Koder - F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini I: Hellas und Thessalien*, Wien 1976, tür.yer.; M. Sivignon, "The Demographic and Economic Evolution of Thessaly (1881-1940)", *An Historical Geography of the Balkans* (ed. F. W. Carter), London-New York 1977, s. 379-407; R. Lawless, "The Economy and Landscapes of Thessaly during Ottoman Rule", *a.e.*, s. 501-533; D. Philippidis - G. Konstantas, *Geographia Neoteraki* (ed. A. Komarianou), Athens 1988, s. 164-194; S. Gouloulis, "Oras ton Kellion. Symvoli topographiki kai historiki", *Praktika Diethnis Synedriou gia tin Archaia Thessalia*, Athens 1992, s. 473-497; a.m.f., *Ta Aphierotiria liton Tourchanidon*, Larissa 2003; A. S. Choulia, "Les monuments musulmans en Thessalie", *La Thessalie, Quinze années de recherches archéologiques*, Athènes 1994, I, 453-460; M. Kiel, "Das türkische Thessalien: Etabliertes Geschichtsbild versus osmanische Quellen. Ein Beitrag zur entmythologisierung der Geschichte Griechenlands", *Die Kultur Griechenlands in Mittelalter und Neuzeit* (ed. R. Lauffer - P. Schreiner), Göttingen 1996, s. 109-196; a.m.f., "Episimes Tourkikes Piges gia ti Monastiriaki Zoi kai ta Monastiria tis Anatolikis Thessalias kata ton 160 Aiona", *Agiá, Istoriká Archaïologiká, Praktiká tou A'Istorikou-Archaïologikou Synedriou gia tin Agiá kai tin Eparchia tis, Agiá* (ed. D. K. Agrafiotis), Larissa 2002, s. 225-271; a.m.f., "Orta Yunanistan'daki Durbalı Sultan Bektaşî Tekkesi (Mimarisi, Epigrafisi ve Tarihi Üzerinde Birkaç Not)", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 409-425; a.m.f., "Ottomanikés Dioikitikés Pigés tin Istoría tis Thessalias", *Thessalia, Istorikes Piges (E.T.E.D.K,*

TESALYA

yay.), Larissa 2006, s. 16-35; a.m.f., "To Pistopointiko genniseos ton Ambelakion, Othomanikes piges tis idrusis kai tis istorias tous 1455-1570", *Thessaliko Imerologio*, sy. 29, Larissa 1996, s. 89-96; sy. 31 (1997), s. 277-278; a.m.f., "I emphanisis kai proimi istoria tis Karditsa symphona me tis Othomanikes Piges", a.e., sy. 53 (2008), s. 65-82; a.m.f., "Durbalı Sultan Resurrected? / Durbalı Sultan Yeniden Ortaya mı Çıkıyor?", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî*, sy. 52 (İrene Melikof Anısına), Ankara 2009, s. 53-57; A. Petronótis, "Othomaniká Arhitektonimata Thessalikou Almiroú", *Archaiophotika*, II, Almiros 1997, s. 23-124; J. Alexander, "Thessaly, Hellas, Vlachia and the Earthquake of 1544", *Natural Disasters in the Ottoman Empire* (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1999, s. 223-240; N. Rimatisídis, "Synoptikí perigraphí tis Thessalias, Smyrni 1874", *Thessalia, Istorikes Piges*, s. 17-23 (36/37); P. G. Tsiakoumis, *O Tekes ton Bektasidon sto Ireni Pharsalon*, Athens 2006; S. Laiou, "Some Considerations Regarding Çiftlik Formation in the Western Thessaly, Sixteenth-Nineteenth Centuries", *The Ottoman Empire, The Balkans, The Greek Lands: Toward a Social and Economic History* (ed. E. Kolovos v.d.ğr.), İstanbul 2007, s. 255-277; N. Beldiceanu – P. S. Nasturel, "La Thessalie entre 1454/55 et 1506", *Byzantion*, LIII, Bruxelles 1983, s. 104-156; N. Beldiceanu, "Timariotes chrétiens en Thessalie, 1454/55", *Südst-Forschungen*, XLV, Leipzig 1986, s. 45-81; P. Magdalino, "Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages", *Mediterranean Historical Review*, IV, London 1989, s. 87-100; N. Karafillis, "To gephira tou Moscholoriou, Phriloí-Paradóseis-Istori", *Thessaliko Imerologio*, sy. 20 (1991), s. 81-91; J. C. Alexandropoulos, "Ta othomaniká tourkiká éngrafa tis Ierás Monís Dousikou, i moní os ta méssa tou 16ou aióna", *Trikalina*, XIV, Trikala 1994, s. 101-120; A. Savvidis, "Splitted Medieval Hellenism, the Semiautonomous State of Thessaly and its Place in History, 1213-1470", *Byzantion*, LXVIII (1998), s. 406-418; a.m.f., "Tesalya", *EP* (İng.), X, 420-422.

MACHIEL KIEL

TESÂNÜD

(التساند)

Toplumda
bireylerin ve grupların
birbirleriyle dayanışma halinde
yaşamalarını ifade eden ahlâk terimi.

Sözlükte "dayanmak, yaslanmak" anlamındaki **sened** kökünden türeyen **tesânüd** "dayanmak, yaslanmak" (**istinâd**) ve "her topluluğun kendi sancağı altında toplanması" şeklinde iki farklı mânaya gelmektedir (Cevherî, *eş-Şihâh*, "snd" md.; *Lisâ-nü'l-'Arab*, "snd" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "snd" md.). Kelime Türkçe'de toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olmasını, birbirine güç ve destek sağlamlarını ifade eden ahlâk terimi şeklinde kullanılmaktadır. Bugünkü Türkçe'de yeni kelime olarak **dayanışma** ile

karşılansmaktadır. Kaynaklarda aynı veya yakın anlamda **teâvün** (yardımlaşma), **tezâhür** (sırt sırta verme), **tenâsur** (yardımlaşma), **tedâmün** (birine destek verme), **teâlûf** (kaynaşma), **teâhi** (kardeşlik bağı oluşturma), **tevâsül** (birbiriyle ilişki kurma) gibi kavramlar geçmektedir. Modern Arapça'da tesânüd yerine daha çok **tekâfül** kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de tesânüd kelimesi geçmemekle birlikte müminlerin kardeş olduğu ilkesi benimsenerek (el-Bakara 2/220; Âl-i İmrân 3/103; el-Hucurât 49/10) dayanışmanın psikolojik ve ahlâkî zemini hazırlanmış, birçok âyette doğrudan ve dolaylı biçimde dayanışma ve paylaşmanın sosyal ve insanî değeri üzerinde durulmuştur. Bazı âyetlerde teâvün (el-Mâide 5/2), tezâhür (el-Bakara 2/85; el-Kasas 28/48; et-Tahrîm 66/4) ve kefâlet (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kfl" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "nfk" md.) kavramları geçmektedir. Birçok âyette müminlerin birbirine maddî yardımda bulunmasını teşvik için kullanılan "infak" da bunlara eklenebilir. Mâûn sûresinin son âyetinde geçen "mâûn" kelimesi müfessirler tarafından yardımlaşmanın örnekleri olan "zekât, sadaka, yiyecek içecek; insanların yardım maksadıyla aralarında alıp verdikleri kapacak gibi şeyler" diye açıklanmıştır (Taberî, XII, 709-715; Fahreddin er-Râzî, XXXII, 108-109; Elmalılı, IX, 6163-6164). Kur'an'daki ülfet kavramı da (Âl-i İmrân 3/103; el-Enfâl 8/63) "birlikte yaşama eğilimi" biçiminde yorumlanmış ve Allah'ın insanlığa bir lutfu olarak görülmüştür (Gazzâlî, II, 157, 158). Mâverdi, ülfetle ilgili âyetleri açıklarken Medinelî Evs ve Hazrec kabileleri arasında köklü bir düşmanlık varken İslâm sayesinde birbirine sınıksız bağlanan kardeşler ve dayanışma içinde olan dostlar haline geldiklerini ifade eder (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 149-150). İlgili âyetler incelendiğinde din kardeşliğinin ilk şartının başkalarına karşı kötü duygular beslemekten ve zararlı davranışlardan sakınmak, ikinci şartının da din kardeşlerine karşı iyi duygular beslemek ve sıkıntılarını paylaşmak olduğu görülür (meselâ bk. el-En'âm 6/151-153; el-İsrâ 17/23-38; el-Hucurât 49/9-13). İnsanın öncelikle yakın çevresiyle ilgilenmesi ve onlarla dayanışma içinde bulunması onun tabiatının bir gereği olup Kur'an-ı Kerim'de bu durumun dikkate alındığı ve ilgili âyetlerde bu çevrenin öncelik sırasına göre ana babayı ve diğer akrabayı, yakın ve uzak komşuyu, yakın arkadaşı, yetimleri, yoksulları, yolları ve kişinin sorumluluğu altında bulunan başka insanları, nihayet yardıma muh-

taç herkesi kuşatacak biçimde genişlediği görülür (el-Bakara 2/83, 177; en-Nisâ 4/36; el-İsrâ 17/26). Ancak Kur'an'da dayanışmanın özellikle iyilik ve takvâ konularında olması istenir; kötülük, düşmanlık ve saldırganlık türünden işlerde yardımlaşma yasaklanır (el-Mâide 5/2).

Hadislerde tesânüd (Tirmizî, "Tefsîr", 20; Dârimî, "Mu'addime", 24) ve tezâhür (*Müsned*, V, 100; Müslim, "Tâlâk", 30; *el-Muva'tta*, "Tâlâk", 22, 23) kavramları sözlük anlamlarıyla kullanılmıştır. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhîh*'inde "et-Te'âvün fi binâ'î'l-mescid" ("Şalât", 63), "Te'âvünü'l-müminin ba'duhum ba'çan" ("Edeb", 36) başlıklı iki bab bulunmaktadır. İkinci babda zikredilen bir hadiste Resûlullah'ın, "Müminler topluluğu tuğlaları birbirini tutan binaya benzer" buyurduğu ve ardından parmaklarını birbirine kenetlediği ifade edilir. Aynı yerdeki başka bir rivayette bir kişinin ihtiyacını arzetmesi üzerine Resûlullah'ın yanındakilere dönerek, "Ona yardımcı olursanız ecrinizi alırsınız; Allah dilediği şeyi peygamberinin diliyle söyleterek gerçekleştirir" dediği bildirilir. Hadis mecmualarında ana babaya saygı, sıla-i rahim, yetimleri, yoksulları, kimsesizleri himaye, komşu hakları, sadaka, infak ve ih-san, birlik ve kardeşlik, ziyaret, hediyeleşme, dostlara yemek yedirme ve misafirperverlik gibi konulara dair hadisler aynı zamanda yardımlaşma ve dayanışmayı içerir. Bununla ilgili bir hadiste, "Müminler birbirini sevmekte, birbirine acımakta ve himaye etmekte bir organı hasta olduğunda diğerleri de acı çekip uykusuz kalan bir bedeninin organları gibidir" buyurulmuştur (*Müsned*, IV, 270; Buhârî, "Edeb", 27; Müslim, "Birr", 66). Resûl-i Ekrem'in hicretin hemen ardından Medine'de gerçekleştirdiği faaliyetler arasında selâmlaşmanın yaygınlaştırılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi, mescid ve mektep yapılması gibi sosyal konulara dair tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür (Makrîzî, I, 69). Bu uygulamaların en önemlisi bazı Mekkeli sahâbîlerin önce kendi içlerinde, daha sonra ensardan bazı kimselerle kardeş ilân edilmesidir (bk. MUÂHÂT). Bu kardeşliğin taraflar arasında veraset ilişkisine kadar gitmesi, Medine'de yerleşen ilk İslâm toplumunda sosyal adaletin ve dayanışmanın güçlendirilmesi yolunda atılmış önemli bir adımdır (Hamîdullah, I, 196). "Medine anayasası" denilen ve bilinen ilk yazılı anayasa kabul edilen belgede Medine şehir devletini oluşturan müslümanlar, yahudiler ve diğer grupların birbirleriyle ilişkilerinin dü-